

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-35>

Марина КАБИШ,
orcid.org/0000-0002-0454-6065

кандидат філологічних наук,
докторантка

*Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) marinkabysh@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У педагогіці, у педагогічній психології, соціології освіти безперервно ведуться активні пошуки, направлені на дослідження та виявлення шляхів удосконалення педагогічної майстерності викладача. Рівнем розвитку професійної компетентності та моральної культури педагога визначаються якість освіти та рівень компетентності випускника, і як наслідок, успіхи у розвитку суспільства загалом. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває проблема розвитку педагогічної майстерності викладача. Для удосконалення педагогічної діяльності та підвищення професійної майстерності потрібно вміти грамотно діагностувати, бачити проблеми, усвідомлювати шляхи та способи підвищення результативності педагогічної праці.

Актуальність досліджуваної проблеми потребує розгляду організації і методики проведення дослідження розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Мета статті – проаналізувати організацію і методику дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

У результаті дослідження виокремлено та схарактеризовано етапи дисертаційного дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів, розроблена схема отримання наукових результатів у послідовності виконання дослідницьких завдань. Виявлені вимоги до методологічного рівня педагогічного дослідження, визначено мету, завдання, сформульовано об'єкт, предмет та гіпотезу, обґрунтовано вибір методів наукового пошуку.

Доведено, що для вдосконалення педагогічної майстерності викладача необхідно представляти структуру педагогічної діяльності та пов'язану з нею систему теоретичних знань, практичних умінь та навичок, детально дослідити процес розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів професійної освіти.

Подальші наукові матеріали будуть присвячені результатам проведеного педагогічного дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професійна освіта, загальноосвітні дисципліни, методика, організація дослідження.

Maryna KABYSH,
orcid.org/0000-0002-0454-6065

Candidate of Philological Sciences,
Doctoral student

*Institute of the Professional Education of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) marinkabysh@gmail.com*

ORGANIZING AND METHODICS OF RESEARCHING THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLFULNESS OF GENERAL EDUCATION SUBJECTS TEACHER IN THE VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION

In pedagogics, in pedagogical psychology, sociology of education, active searches are continuously conducted, aimed at researching and identifying ways to improve teacher's pedagogical skillfulness. The level of development of teacher's professional competence and moral culture determines the quality of education and the level of competence of the graduate, and as a result, success in the development of the society in general. Therefore, the problem of developing teacher's pedagogical skillfulness becomes particularly relevant. In order to raise the pedagogical activity and improve professional skillfulness, one must be able to correctly diagnose, see problems, and be aware of the ways and methods of increasing the effectiveness of the pedagogical activity.

The urgency of the researched problem requires considering the organization and methodics of conducting research on developing the pedagogical skillfulness of the general education subjects teacher at the professional education institution.

The purpose of the article is to analyze the organization and methodics of researching the formation of the pedagogical skillfulness of the general education subjects teacher of the professional education institution.

As a result of the investigation, the stages of the dissertation study of teachers' pedagogical skillfulness were identified and characterized, the algorithm for obtaining the scientific results in the sequence of the research tasks was developed. The requirements for the methodological level of the pedagogical research were found out, the aim and tasks were defined, the object, subject and hypothesis were formulated, the choice of the scientific research methods were substantiated.

It was proven that in order to improve teacher's pedagogical skillfulness, it is necessary to realise the structure of the pedagogical activity and the related system of the theoretical knowledge and practical abilities and skills, to investigate in detail the process of developing the pedagogical skillfulness of teachers of the professional education institutions.

The further scientific materials will be related to the results of the conducted pedagogical research on developing the pedagogical skillfulness of general education subjects teachers of the professional education institution.

Key words: pedagogical skillfulness, professional education, general education subjects, methodics, research organization.

Постановка проблеми. Проблема формування та розвитку педагогічної майстерності викладача у педагогіці досліджується досить активно. Педагогічна майстерність проявляється, перш за все, у педагогічно доцільних діях та вчинках викладача, у відточеності умінь ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів та формуванні педагогічного спілкування з усіма учасниками навчально-виховного процесу, а також у вміннях та навичках самовдосконалення своїх педагогічних здібностей та якостей. Таке розуміння сутності педагогічної майстерності дозволяє осмислювати її як складний діяльнісно-особистісний феномен викладача, детальніше розкривати внутрішню структуру і правильно намічати шляхи її дієвого розвитку.

Вибір методологічних основ педагогічного дослідження є надзвичайно важливим для здобуття наукових, теоретичних та практичних результатів. Поняття методології в нашій роботі представляється як система загальних принципів та методів дослідження, що використовується для організації пізнавальної та практичної діяльності.

Аналіз досліджень. Ефективне вивчення педагогічних явищ передбачає проведення педагогічного експерименту як наукового методу дослідження, що застосовується з метою об'єктивної та доказової перевірки висунутих у ньому гіпотез. У проведенні нашого дослідно-експериментального дослідження методологічною основою виступили теоретичні положення організації педагогічного дослідження, представлені у працях А. Ашерова, С. Гончаренко, Н. Тверезовської, В. Сидоренко, Ю. Сурміна, Є. Хрикова та інших.

Проблема організації і методики дослідження сформованості інтегративних властивостей особистості детально розглядається у працях О. Дубасенюк, Г. Єльнікової, О. Зайченко, В. Іванової, О. Кошука, Н. Теличко та інших дослідників. Однак, на нашу думку, проблему визначення єдиної методології дослідження розвитку педагогічної майстерності педагога, зокрема викладача загальноосвітніх дисциплін, сьогодні не

вирішено остаточно. Таким чином, метою статті є аналіз актуальної інформації щодо цієї проблеми та обґрунтування організації і методики дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічне дослідження як спеціально організований науковий процес пізнання педагогічних фактів, об'єктів, явищ, особливостей педагогічної взаємодії в умовах освітньої діяльності має здійснюватися за визначеною послідовністю етапів, стадій та відповідати певним вимогам. Вимоги до методологічного рівня педагогічного дослідження досить чітко сформулював відомий методолог української педагогічної науки С. Гончаренко, зокрема: правильність конкретного визначення стратегії дослідження, його мети, завдань і предмета; організація і етапи проведення дослідження; вибір і реалізація тактичних засобів методологічного аналізу (методи дослідження, сучасні технічні засоби збирання й обробки емпіричних даних, комп'ютери, ЕОМ тощо); коректна понятійно-категоріальна основа дослідження; надмірне захоплення математичними й кібернетичними аналогіями відволікають від вивчення суті педагогічних проблем; вимоги до формулювання й оформлення результатів дослідження (актуальність, наукова новизна, теоретичне й практичне значення, апробація і стан впровадження, публікація результатів тощо) (Гончаренко, 2010: 19).

У «Методологічних порадах молодим науковцям» учений вказує, що не дивлячись на свою неповторну специфіку, всі педагогічні дослідження мають загальні особливості, що відображаються у таких послідовних етапах виконання наукового пошуку: вибір теми, визначення проблеми, обґрунтування її актуальності, визначення рівня розробленості, визначення об'єкта, предмета, формулювання мети і завдань наукового пошуку; опрацювання літератури задля нагромадження необхідної інформації, ознайомлення з наявними науковими працями за обраною тема-

тикою, визначення напрямів наукового пошуку; формулювання гіпотез, з'ясування тих теоретичних передумов, які будуть перевірятися; вибір методів дослідження як інструментів здобуття необхідних фактів, засобів досягнення поставлених завдань; проведення дослідження, оброблення й аналіз результатів експериментальної роботи; написання тексту роботи, формулювання висновків, оприлюднення результатів наукового пошуку; підготовка до захисту і захист педагогічного дослідження (Гончаренко, 2010: 20).

Природно, «жорсткої» послідовності етапів виконання педагогічного дослідження бути не може, вони інколи поєднуються чи навпаки, диференціюються на декілька, зберігаючи чітку логіку досягнення мети. Наприклад, вчені Н. Тверезовська і В. Сидоренко виділяють дещо іншу послідовність етапності досягнення наукових результатів (Тверезовська, Сидоренко, 2013: 20), зокрема: вибір (постановка) теми або проблеми дослідження; ознайомлення із станом обраної для дослідження проблеми; уточнення проблеми (теми) і складання програми дослідження; систематичне накопичення дослідних матеріалів; зведення (опрацювання) результатів дослідження; теоретичний аналіз результатів дослідження; літературне оформлення результатів дослідження; упровадження результатів дослідження у практику; оцінювання значущості результатів дослідження.

Погоджуючись у цілому із такою логікою дослідження зазначимо, що у даному разі автори не вказують на такий важливий етап педагогічного дослідження, як підготовка і проведення експериментів. Проте в історико-педагогічних, чи порівняльних дослідженнях експерименти можуть і не проводитися, а тому така послідовність етапів має право на реалізацію.

Нам імпонує послідовність виконання педагогічного (дисертаційного) дослідження, яку пропонує О. Кошук, детально характеризуючи зміст кожного етапу. Проте етап підготовки та проведення педагогічного експерименту учений також спеціально не виділяє, розглядаючи цей вид наукової роботи в межах «Систематичного накопичення дослідних матеріалів» (Кошук, 2018:115).

Узагальнивши підходи учених щодо організації науково-педагогічного пошуку, запропоновано структурно-логічну схему дисертаційного дослідження, яка складається із 9 послідовних етапів (рис. 1). При плануванні послідовності та змісту етапів орієнтувалися на підходи Ю. Сурміна (2006) до виконання якісного наукового дослідження.

Слід погодитися з точкою зору вченого, що для якісної дисертації характерні методологічна, науково-теоретична, практична та текстуальна цінності. Методологічну цінність дисертації складає: ступінь новизни понять, методів, прийомів, методик; складність та комплексність методів; їх актуальність і різноманітність. Науково-теоретична цінність об'єднує такі індикатори: ступінь новизни отриманого наукового результату; реалізація основних функцій науки: опис, пояснення, передбачення; ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків; достовірність отриманого нового наукового знання. Практичну цінність дисертації визначають: ступінь новизни й ефективності рекомендацій; рекомендації для подальших наукових досліджень; рекомендації для розвитку суспільства, народного господарства, управління, культури тощо; рівень технологічності рекомендацій. Текстуальна цінність дисертаційної роботи характеризується рівнем інформативності, оригінальністю викладу, відповідністю нормам і вимогам до тексту, а також якістю оформлення роботи (Сурмін, 2006).

Орієнтуючись на щойно вказані показники якісного педагогічного дослідження, зміст кожного етапу програми наукового пошуку конструювався таким порядком, щоб забезпечити логічність, системність дослідження, можливість отримання достовірних і об'єктивних наукових результатів при виконанні поставлених завдань. Зокрема, на *першому етапі* визначалася проблема («*категорія, яка означає, щось ще невідоме педагогічній науці, що треба відкрити, довести*») (Гончаренко, 2010: 38)) і тема («*наукова задача, що охоплює цілком конкретну галузь наукового дослідження*») (Тверезовська, Сидоренко, 2013: 75)) дослідження. Для визначення напрямів наукового пошуку основна увага зосереджувалася на вивченні інструктивно-нормативної документації щодо виконання досліджень на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, паспортів спеціальностей «011 – Освітні, педагогічні науки» і «015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань «01 Освіта/Педагогіка», дисертаційних робіт, авторефератів, монографій тощо. Освіта авторки, досвід педагогічної діяльності, наукові інтереси спонукали зупинитися на проблемі *цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти*. Було встановлено, що розв'язання наголошеної проблеми: спрямоване на розв'язання вкрай гострої суперечності між *об'єктивною потребою суспільства у висококваліфікованих та конкурентоздатних*

Рис. 1. Структурно-логічна схема етапів дисертаційного дослідження

викладачах загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти з високим рівнем самоорганізації професійно-педагогічної діяльності та недостатнім рівнем їх підготовленості до творчого саморозвитку, неспроможністю усталеної роками методології підвищення кваліфікації забезпечити таку потребу; задовольняє запити освітньої практики у тому, що поки що вкрай обмеженим є наявне науково-методичне забезпечення процесу неперервного професійного саморозвитку педагогічних працівників; у педагогічній науці

лишаються недостатньо обґрунтованими теоретичні і методичні основи цього процесу, зокрема для викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти та ін.

Слід сказати, що проблема в її характерних рисах має відобразитися у темі дослідження (Хриков, 2017). У наявних наукових працях розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів професійної освіти учені розглядають як неперервний багаторівневий циклічний процес. Учені демонструють єдність думок у тому, що в сучасній

освітній практиці має бути реалізована цілеспрямована система підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної освіти, мета якої – перманентний розвиток педагогічної майстерності викладачів предметів загальноосвітньої, загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. Крім цього, в освітній практиці розвиток професіоналізму педагогічних працівників здійснюється при виконанні науково-педагогічних досліджень, завдяки участі в заходах обласних навчально-методичних центрів, у роботі методичних об'єднань викладачів, при підготовці та проведенні навчальних занять та виховних заходів, при підготовці вихованців до олімпіад та конкурсів, безпосередньо засобами самоосвітньої діяльності тощо. Вказані напрями, на наше глибоке переконання, необхідно інтегрувати в єдину систему, що має упорядкувати цілі (стратегічні і тактичні), зміст, етапи, технології, методики тощо розвитку педагогічної майстерності в цілісний конструкт.

Відповідно до наголошених положень, тема дисертаційного дослідження сформульована у такій редакції: «*Система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти*».

На другому етапі дослідження здійснювалися подальший аналіз нормативних і патентних документів, вивчення навчально-методичної літератури, наявних наукових праць, визначалися напрями наукового пошуку. За результатами цього етапу дослідження зроблено висновок, що проблема цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти вивчена не достатньо і потребує систематизації та теоретичного узагальнення, використання нових наукових підходів до її розв'язання.

Третій етап дослідження був присвячений складанню плану роботи (організація дослідження, постановка мети, завдань, формулювання об'єкта, предмета, гіпотези, вибір методів наукового пошуку).

Орієнтуючись на зміст сформульованої наукової проблеми, об'єктом дослідження виділено професійний розвиток педагогічних працівників закладів професійної освіти. Зважаючи на те, що як категорії наукового процесу об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою «як загальне і часткове» (Гончаренко, 2010: 29), предметом дослідження визначено систему розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Мета дослідження як запланований результат наукового пошуку сформульована у такій редакції: науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити систему цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти для підвищення ефективності їхньої професійно-педагогічної діяльності.

Багатоаспектність системи цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти як предмета дослідження зумовила здійснення комплексного педагогічного дослідження, що відобразилося у змісті і послідовності дослідницьких завдань. Відповідно до логіки наукового пошуку, визначено основні завдання дослідження, відображені на схемі отримання наукових результатів у послідовності виконання дослідницьких завдань подані на рис. 2.

Згідно програми (див. рис. 1) на третьому етапі дослідження було сформульовано гіпотезу у такій редакції: рівень розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін суттєво підвищиться, якщо у закладі професійної освіти впровадити методичну систему розвитку досліджуваного явища, яка:

- структурно і функціонально передбачає поетапну реалізацію цілей розвитку досліджуваної особистісної властивості за рахунок поєднання обґрунтованих компонентів – змісту, методів, форм, технологій, засобів розвитку професійних знань, педагогічної техніки, культури, моральності, професійно значущих якостей – в єдиний методичний конструкт;

- побудована на теоретичних засадах, що враховують принципи, педагогічні умови, засоби та чинники розвитку творчої професійно-педагогічної діяльності викладачів;

- забезпечується методикою перманентного включення викладачів предметів загальноосвітньої підготовки учнів в різновиди напрямів підвищення кваліфікації в міжкурсовий період, у яких технологічні можливості закладів професійної освіти, обласних навчально-методичних центрів, Інституту професійної освіти НАПН України щодо професійного розвитку педагогічних працівників поєднуються з їх неперервним професійно-педагогічним саморозвитком.

Сформульована гіпотеза є пояснювальною і як певне передбачення, має підтверджуватися науковими результатами. Послугуючись схемою (див. рис. 2) коротко зупинимося на суті прогнозованих наукових результатів.

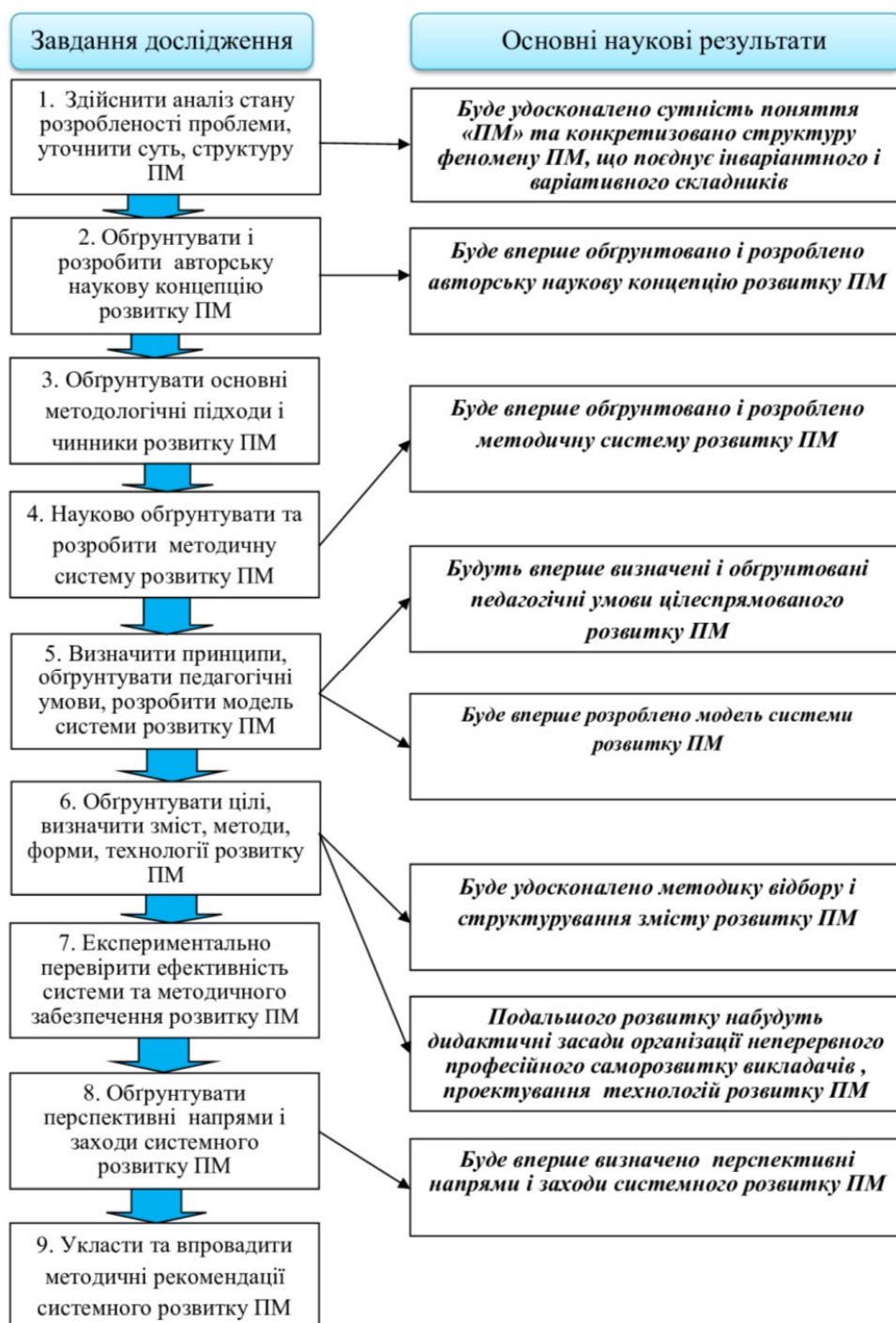

Рис. 2. Прогнозована послідовність отримання наукових результатів при виконанні завдань дисертаційного дослідження

Відтак, при дотриманні послідовності виконання завдань дисертаційного дослідження прогнозуємо отримати такі результати наукового пошуку:

– перший науковий результат отримаємо за формою наукової новизни «удосконалено»: буде удосконалено сутність поняття та конкретизовано структуру педагогічної майстерності викла-

дача загальноосвітніх дисциплін, аспект введення нової ознаки: за формулами формальної логіки (Ашеро́в, 2002): *було $A + B$, стало $A + B + C$* ;

– другий науковий результат – буде обґрунтовано і розроблено авторську наукову концепцію розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін – отримаємо за формою наукової новизни «вперше»;

– третій науковий результат отримаємо за наслідками розв'язання 4-го дослідницького завдання, яке полягає у тому, що *вперше* буде обґрунтовано і розроблено методичну систему розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін у закладі професійної освіти;

– четвертий і п'ятий наукові результати (обґрунтовані педагогічні умови та розроблена модель системи розвитку педагогічної майстерності викладачів) прогнозуємо отримати після виконання п'ятого завдання дослідження за формою наукової новизни «*вперше*»;

– шостий науковий результат плануємо отримати після розв'язання 6-го завдання (рівень наукової новизни «*удосконалено*»): буде удосконалено методику відбору і структурування змісту розвитку педагогічної майстерності викладачів; форма наукової новизни визначається аспектом введення нової ознаки (було $A + B$, стало $A + B + C$);

– сьомий науковий результат – набудуть подальшого розвитку дидактичні засади організації неперервного професійного саморозвитку викладачів, проєктування технологій розвитку їх педагогічної майстерності; у даному разі форма наукової новизни визначається новим кількісним співвідношенням ознак (було $A + B + C$, стало $k1A + k2B + k3C$) (Ашерів, 2002: 61);

– восьмий науковий результат прогнозуємо отримати після розв'язання восьмого дослідницького завдання на рівні наукової новизни «*вперше*»: буде вперше визначено перспективні напрями і заходи системного розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

На *четвертому етапі* дослідження застосовувався комплекс методів (теоретичні, емпіричні, статистичні) наукового пошуку задля накопичення наукових матеріалів: розроблялася концепція, висвітлювалися методологічні підходи, визначалися чинники, обґрунтовувалися основні теоретичні положення щодо розвитку феномену (система, принципи, педагогічні умови, критерії, показники, моделі тощо); розроблялося науково-методичне забезпечення системи розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвіт-

ніх дисциплін; проводилися експериментальні дослідження.

На *п'ятому етапі* виконання програми дослідження планувалися опрацювання, систематизація наукових матеріалів, перевірка наукових результатів. Було передбачено перевірку наукових результатів за критеріями новизни, достовірності, практичної значущості і опублікованості. Крім цього, цей етап передбачав побудову графіків, таблиць, діаграм, матриць, проведення додаткових досліджень (за потреби).

Шостий етап дослідження присвячено всебічному вивченню і аналізу зведених результатів дослідження, порівнянню їх з висунутою гіпотезою, формулюванню висновків та рекомендацій. На завершення цього етапу заплановано опублікування методичних рекомендацій «Розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти» для широкого ознайомлення педагогічних працівників з методиками та педагогічними технологіями розвитку досліджуваної властивості особистості.

Організація та методика проведення решти етапів дисертаційного дослідження (упровадження результатів наукового пошуку в освітню практику; оформлення результатів дисертаційного дослідження; захист дисертаційної роботи) є типовими, їх докладно виписано в наукових працях.

Висновки. Удосконалення педагогічної майстерності педагога – процес, що триває протягом усього професійного шляху, тому однією з характеристик цієї інтегративної властивості особистості є постійний динамізм і незавершеність. Для вдосконалення педагогічної майстерності викладача необхідно представляти структуру педагогічної діяльності та пов'язану з нею систему теоретичних знань, практичних умінь та навичок, детально дослідити процес розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів професійної освіти.

Подальші наукові матеріали будуть присвячені результатам проведеного педагогічного дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашерів А. Т. Подготовка, экспертиза и защита диссертаций: учебное пособие. Харьков : Изд. УИПА, 2002. 135 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Плавер», 2010. 308 с.
3. Кошук О. Б. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії: теорія і методика: монографія. Київ : Компрінт, 2018. 596 с.
4. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підруч. для науковця. Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.

-
5. Тверезовська Н. Т., Сидоренко В. К. *Методологія педагогічного дослідження: навч. посіб.* Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с.
  6. Хриков Є. М. *Методологія педагогічного дослідження: монографія.* Харків : ФОП Панов А. М. 2017. 237 с.

REFERENCES

1. Asherov A. T. *Podgotovka, ekspertiza i zashchita dissertatsiy: uchebnoye posobiye* [Preparing, examining and defending dissertations: manual]. Kharkov: Yzd. UYPA, 2002. 135 p. [in Russian].
2. Honcharenko S. U. *Pedahohichni doslidzhennia. Metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical studies. Methodological advice to young scientists]. Kyiv-Vinnytsia: TOV firma "Plaver", 2010. 308 p. [in Ukrainian].
3. Koshuk O. B. *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz ahroinzhenerii: teoriia i metodyka: monohrafiia* [Forming professional competence of future specialists in agricultural engineering: theory and methodology: monograph]. Kyiv: Kompynt, 2018. 596 p. [in Ukrainian].
4. Surmin Yu. P. *Maisternia vchenoho: pidruch. dlia naukovtsia* [Scientist's workshop: textbook for a researcher]. Kyiv : Navch.-metod. tsentr "Konsortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini", 2006. 302 p. [in Ukrainian].
5. Tverezovska N. T., Sydorenko V. K. *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia: navch. posib* [Methodology of the pedagogical research: manual]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 2013. 440 p. [in Ukrainian].
6. Khrykov Ye. M. *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia* [Methodology of the pedagogical research]: monohrafiia. Kharkiv. FOP Panov A. M. 2017. 237 p. [in Ukrainian].